

הרב חגי ולוסקי

סגן הרב הראשי לצה"ל ורב חיל האוויר לשעבר

“מלחמת העולם” הראשונה בתנ”ך –

לימודים ממלחמתו של אברהם בארבעת המלכים

פתיחה

שנים רבות לפני “מלחמת העולם הראשונה”, התרחשה בארץ כנען, באזור ים המלח של ימינו¹, מלחמה בין קואליציה של ארבעה מלכים – אמרפל מלך שַׁנְעָר, אריוך מלך אֶלְסָר, כדרלעומר מלך עֵילָם ותדעל מלך גוֹיִם מול קואליציה של חמישה מלכים – ברע מלך סדום, בְּרִשָׁע מלך עמורה, שְׁנָאָב מלך אדמה, שְׁמֵאָבֶר מלך צְבוּיִים ומלך בְּלָע (ששמו לא מוזכר). מלחמה זו מכונה גם בשם מלחמת ארבעת המלכים מול החמישה. היתה זו המלחמה הראשונה המוזכרת בתנ”ך.

המלחמה נערכה בשני שלבים: בשלב הראשון, החלה בין ארבעת המלכים שנלחמו מול חמשת המלכים. בשלב השני, כתוצאה מהמלחמה הראשונה, החלה מלחמה שניה בהובלתו של אברהם אבינו לבין ארבעת המלכים, ובה יתמקד מאמרנו.

לחלקה השני של המלחמה, זו שהיתה בניצוחו של אברהם אבינו משמעות רבה לדורות, כפי שמבאר הרמב”ן בפירושו לחומש², על הפסוק “וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאַרְץ עַד מְקוֹם שְׂכָם”: “אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו: ‘כל מה שאירע לאבות סימן לבנים’³, ולכן יאריכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים. ויחשוב החושב בהם, כאילו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת. וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו”.

בהמשך אומר הרמב”ן⁴: “המעשה הזה אירע לאברהם, להורות כי ארבע מלכויות תעמודנה למשול בעולם⁵ ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם”. על פי הרמב”ן, מלחמה זו היתה הוראה לעתיד, בבחינת “מעשה אבות סימן לבנים”, ביחס לארבעת הגלויות

¹ בראשית יד, א – יב.

² בראשית יב, ו.

³ מדרש תנחומא בראשית ט’.

⁴ בראשית יד, א.

⁵ רמב”ן מבסס את דבריו אלו על חז”ל במדרש רבה (מב, ד) “ויהי בימי אמרפל מלך שנער, זו בבל, ואריוך מלך אלסר זה אנטיוכס, כדרלעומר מלך עילם, זה מדי, ותדעל מלך גוים, זו מלכות אדום, שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם, אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכויות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם, על ידי שנתגרו המלכויות אלו באלו באה הגאולה לאברהם”.

שעתידים בני ישראל לגלות בין הגויים: א. אמרפל מלך שנער – כנגד גלות בבל [שנער זו בבל], ב. אריוך מלך אלסר – כנגד גלות יון⁶. ג. כדרלעומר מלך עילם – כנגד גלות מדי, פרס. ד. תדעל מלך גוים – כנגד מלכות אדום. לדעת הרמב"ן מלחמה זו היא רמז למלחמה העתידה לבוא בין עם ישראל לאומות העולם. כל אחד מארבעת המלכים מייצג תקופה אחרת בתולדות עם ישראל – בבל, מדי, יוון ואדום, וכשם שאברהם אבינו ניצח את ארבעת המלכים, כן עם ישראל יגבר בע"ה על כל מי שיקום עליו וינסה להכחידו.

חז"ל מנו את מלחמת אברהם מול ארבעת המלכים כאחד מעשרת ניסיונותיו⁷. נחלקו המפרשים איזה ניסיון⁸ זה, בין אם נבאר שהיה זה הניסיון הרביעי⁹, בין אם נבאר שהיה זה הניסיון החמישי¹⁰, או הניסיון השישי¹¹. הדרכות והנחיות רבות ניתן ללמוד מהנהגותיו של אברהם אבינו במלחמה זו, שכן התורה האריכה מאד בתיאור מלחמה זו.

הרמב"ם במורה נבוכים¹² מבאר שהתורה כתבה את הסיפור של אברהם במלחמתו באריכות כדי לתאר את הנס שאירע לאברהם¹³, שניצח את ארבעת המלכים. רד"ק מבאר שהתורה רצתה להשמיענו בתיאור המפורט את בטחונו הרב של אברהם בהקב"ה, שהאמין ובטח בו, ומשהבין שעליו לצאת להילחם ולרדוף אחר ארבעה מלכים, להציל את לוט קרובו, עשה זאת למרות שהיו עימו מעט אנשים.

במאמרנו זה ננסה ללמוד ולהפיק את הלימודים הרבים שניתן ללמוד ממלחמה זו, במידות ובהנהגות, ביחס לזולת, בהיערכות למלחמה, בשיטות לחימה ואף בתוצאותיה כולל חלוקת שלל המלחמה וכיצד לנהוג בו. וכמובן – בראש ובראשונה – את האמונה של אברהם אבינו בבורא עולם.

מי היו המלכים

ארבעת המלכים היו: "אמרפל מלך שנער, אריוך מלך אלסר, כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים"¹⁴. הם נמנים עפ"י סדר זה, עפ"י הסדר הכרונולוגי של שלטונם¹⁵. הנצי"ב מוולוז'ין מבאר שאמנם כדרלעומר הוביל וניהל את המלחמה והיה החשוב והעיקרי שבהם¹⁶, אולם אמרפל הוזכר ראשון משום שהיה המבוגר והותיק¹⁷ מהאחרים.

⁶ יש דעות שהחליפו בין אריוך לבין כדרלעומר, שסברו שאריוך מלך אלסר – כנגד גלות מדי, ואילו כדרלעומר מלך עילם – כנגד גלות יון.

⁷ אבות פרק ה' משנה ג'.

⁸ רבינו בחיי לא מנה את מלחמת ארבעת המלכים כאחד מעשרת הניסיונות.

⁹ כדעת הרמב"ם בביאורו בפירוש המשניות למסכת אבות.

¹⁰ כדעת רבינו יונה בפירושו למסכת אבות.

¹¹ כפי שמובא בפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז.

¹² מורה נבוכים ג, נ.

¹³ כך מבאר גם אור החיים.

¹⁴ בראשית יד, א.

¹⁵ שיטת הרמב"ן.

¹⁶ שהרי כתוב: "וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלְעוֹמֵר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ נִכְּפוּ אֶת רַפְּאִים" (בראשית יד, ה).

¹⁷ מלך עוד מהימים שאברהם הושלך לכבשן האש, לפני שיצא מאור כשדים.

אמרפל – חז"ל אומרים¹⁸: "וַיְהִי בַיָּמֵי אֲמֶרְפֶּל, רַב וּשְׂמוּאֵל, חַד אָמַר: נִמְרֹד שְׂמוּ, וּלְמָה נִקְרָא שְׂמוּ 'אֲמֶרְפֶּל'? שֶׁאֵמַר וְהִפִּיל לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּתוֹךְ כִּבְשָׁן הָאֵשׁ, וְחַד אָמַר: 'אֲמֶרְפֶּל' שְׂמוּ, וּלְמָה נִקְרָא שְׂמוּ נִמְרֹד? שֶׁהִמְרִיד אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוּ עָלָיו בְּמַלְכוּתוֹ". נִיתֵן לְבֹאֵר שְׂאִין מַחְלֻקַּת בֵּינֵיהֶם, שֶׁכֵּן חֲז"ל¹⁹ אֹמְרִים "וַיְהִי בַיָּמֵי אֲמֶרְפֶּל", ג' שְׁמוֹת נִקְרָאוּ לוֹ: כּוֹשׁ וְנִמְרֹד וְאֲמֶרְפֶּל, כּוֹשׁ - שֶׁהִיָּה כּוֹשֵׁי וּדְאִי²⁰, נִמְרֹד שֶׁהֶעֱמִיד מֵרֵד בְּעוֹלָם²¹, אֲמֶרְפֶּל שֶׁהִיתָה אֲמִירְתּוֹ אֲפִילָה²²... שֶׁאֵמַר שִׁירַד לְכַבְּשָׁן הָאֵשׁ".

אריוך – הִיָּה מֶלֶךְ אֶלְסָר.

כדרלעומר – הִיָּה הַחֲשׁוֹב שְׁבָהֵם. חֲז"ל²³ הִסְבִּירוּ שֶׁהוּא "נִכְנַס בְּעוֹבֵי הַקּוֹרָה": "וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלֵעֹמֶר", בַּעַל הַקּוֹרָה טַעִין בְּעֵבִיָּה²⁴. הוּא הִיָּה הַגּוֹרֵם הַמְּרַכְזִי לְמַלְחָמָה, הוּאִיל וּמֵרֵדוֹ בּוֹ חֲמֻשַׁת הַמְּלָכִים.

תרעל – מֶלֶךְ עַל כְּמָה גּוֹיִים (=עַמִּים)²⁵, שֶׁלֹּא הִזְכִּירָה הַתּוֹרָה אֶת שְׁמוֹתֵיהֶם²⁶. לְדַעַת רַש"י 'גּוֹיִם' זֶה שֵׁם מְקוֹם, וּשְׂמוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ הִיָּה 'תְּרַעַל'²⁷.

אַרְבַּעַת הַמְּלָכִים נִלְחָמוּ בְּקוֹאֲלִיצִיָּה שֶׁל חֲמִישָׁה מְלָכִים: "עָשׂוּ מְלָחָמָה אֶת בְּרַעַ מֶלֶךְ סֹדֶם וְאֶת בְּרַשַׁע מֶלֶךְ עַמֹּרָה שְׁנֹאָב מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשְׂמֵאֲבָר מֶלֶךְ צְבוּיִים וּמֶלֶךְ בְּלַע הִיא צַעַר"²⁸. מִשְׁמוֹתֵיהֶם נִיתֵן לְלַמּוֹד עַל מַעֲשֵׂיהֶם, כְּפִי שֶׁאֹמְרִים חֲז"ל: "וּמִשְׁמוֹתֵיהֶם יוֹדַע שֶׁהֵם כְּנוּי שְׁמוֹתֵם, 'בְּרַע' - בְּרַעָה, 'בְּרַשַׁע' - בְּרַשַׁעָה, 'שְׁנֹאָב' - יִשְׁנָה אֲבִיו, 'שְׂמֵאֲבָר' - שֵׁם אֲבִיר, 'בְּלַע' - בּוֹלַע"²⁹, וְאִכֵּן חֲז"ל³⁰ מְגַדִּירִים אוֹתָם עַפ"י מַעֲשֵׂיהֶם: "רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה הִיָּה דוֹרֵשׁ שְׁמוֹת³¹: 'בְּרַע' - שֶׁהִיָּה בֶן רַע, 'בְּרַשַׁע' - שֶׁהִיָּה בֶן רַשַׁע, 'שְׁנֹאָב' - שֶׁהִיָּה שׂוֹאֵב מִמּוֹן, וְשְׂמֵאֲבָר' - שֶׁהִיָּה פּוֹרַח³² וּמְבִיא מִמּוֹן, וּמֶלֶךְ בְּלַע³³ הִיא צוֹעֵר' - שֶׁנִּתְבַּלְעוּ דִּיּוֹרֵיהֶם"³⁴.

¹⁸ עִירוֹבִין נֶג ע"א.
¹⁹ מְדַרְשׁ רַבָּה (מב, ד).
²⁰ בַּעַל עוֹר שְׁחוּם.
²¹ שֶׁרַשׁ הַשֵּׁם נִמְרֹד - מֵרֵד.
²² ה'חֲתָנוּת כְּהוֹנָה' מְבֹאֵר שֶׁר"ת שֶׁל הַמִּילָה 'אֲמֶרְפֶּל' - שֶׁהִיתָה 'אֲמִירְתּוֹ אֲפִילָה', אֲפִילָה - מַלְשׁוֹן חֲשִׁיכָה.
²³ מְדַרְשׁ רַבָּה (מב, ו).
²⁴ חֲז"ל הִמְשִׁילוּ אוֹתוֹ לְבַעַל קוֹרָה שֶׁנִּכְנַס תַּחַת עוֹבֵי הַקּוֹרָה. הַנִּמְשָׁל, לְנוֹשָׂא מִשָּׂא כְּבֵד, שֶׁנִּכְנַס תַּחַת הָעוֹל וְנוֹשָׂא אֶת הַמִּשָּׂא.
²⁵ וְכֵן תִּרְגַּם אוֹנְקֵלוֹס: "וְתִרְעַל מֶלֶךְ דְּעַמְסִי", בְּדוּמָה לְתִרְגוּם יוֹנָתָן בֶּן עוֹזִיאֵל: "מֶלֶךְ אֲדַעְמִיָּא".
²⁶ אֲבָן עֲזָרָא וְרַד"ק.
²⁷ מִקּוּרוֹ שֶׁל רַש"י, בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (מב, ד) "וְתִרְעַל מֶלֶךְ גּוֹיִם, זֶה מְלָכוּת אֲדוֹם, שֶׁהִיא מְכַתְּבַת טִירוֹנִיָּא מְכַל אַמּוֹת הָעוֹלָם".
²⁸ בְּרַאשִׁית יִד, ב.
²⁹ מִסַּכַּת כֹּלָה רַבְתֵּי פֶרֶק ג'.
³⁰ מְדַרְשׁ רַבָּה (מב, ה).
³¹ ה'חֲתָנוּת כְּהוֹנָה' מְבֹאֵר שֶׁרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה דִּרְשׁ אֶת מַהוּת הַשְּׁמוֹת, מִשּׁוּם שֶׁזוֹ מִטְרַת כְּתִיבַתָּם, שֶׁאֵם לֹא כֵן, מִדּוּעַ נִכְתְּבוּ, דִּי הִיָּה לְכַתּוּב 'מֶלֶךְ סֹדֶם, מֶלֶךְ עַמּוֹרָה' וְכִיּו"ב.
³² 'שְׂמֵאֲבָר' - מוֹרַכֵב מִשְׁתֵּי מִיָּלִים: שֵׁם אֲבִיר, אֲבִיר - מַלְשׁוֹן כִּנְף (כְּמוֹ אֲבִיר יוֹנָה, "מִי יִמָּן לִי אֲבִיר כַּיּוֹנָה אֶעֱפֹפֶה", תְּהִילִים נה, ז), שְׁפּוֹרַח.
³³ רַמְב"ן מְבֹאֵר שֶׁהַתּוֹרָה לֹא צִיָּיְנָה אֶת שְׂמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ בְּלַע, מִשּׁוּם שֶׁלֹּא הִתְפָּרַס, בְּשֶׁל מַלְכוּתוֹ שֶׁהִיתָה עַל עִיר קִטְנָה, שֶׁהִיָּה בְּהַעֲטָ אֲנָשִׁים.
³⁴ בְּהַפִּיכַת סֹדֶם (בְּרַאשִׁית יט, כד - כה)

הרקע למלחמה

הרקע למלחמה לא ברור, שכן בביאור נושא הפסוק "כָּל אֱלֹהֵי חֲבָרוֹ אֶל עֵמֶק הַשְּׂדִים הוּא יָם הַמֶּלַח"³⁵, בבואנו לבאר מי חבר, או במילים אחרות – "מי התחיל", נחלקו המפרשים ומצינו בכך שלוש דעות:

דעת ספורנו ורד"ק: **ארבעת המלכים**, שנלחמו בחמשת המלכים.

דעת הנצי"ב מוולוז'ין: **חמשת המלכים**, שהוזכרו בפסוק שלפני כן. התורה משמיעה את גבורתם, שחברו יחד ונלחמו בארבעת המלכים, שלא חברו יחד³⁶, אלא כל אחד נלחם בפני עצמו.

פרקי דרבי אליעזר: (פרק כז) "הנס³⁷ הששי, באו עליו כל המלכים להרגו ואמרו: **נתחיל ראשון בבן אחיו ואחר כך נתחיל לו** ובשביל לוט לקחו את כל רכוש סדום ועמורה, שנאמר: ויקחו את לוט ורכושו ובא מיכאל והגיד לאברהם, שנאמר: 'ויבא הפליט ויגד לאברם העברי'...". המלכים חברו יחד כדי להרוג את אברהם, והחליטו להתחיל עם לוט אחיינו, מתוך כוונה שלאחר מכן "יעסקו בו".

עפ"י שתי הדעות הראשונות, המלחמה לא החלה אז, אלא שנים רבות לפני כן. בתחילה עבדו חמשת המלכים את ארבעת המלכים, אולם בשלב מסוים החליטו למרוד בארבעת המלכים ובהמשך "העזו" לצאת למלחמה מולם, בסיוע עמים נוספים ששכנו באזורם, מתוך מחשבה ואמונה שינצחו אותם. התורה מדגישה שלמרות שהם היו במספר נמוך יותר של עמים³⁸, בכל זאת נצחו אותם, שהיו גיבורים³⁹. ניצחונם היה בהשגחת הקב"ה, כדי שבעתיד, כשילחם בהם אברהם, לניצחונו יהיה שם ועצמה גדולה יותר, וכדי לפרסם בעולם את צדקתו ובטחונו בהקב"ה, שלא חשש להילחם בארבעת המלכים, על אף שהיו גיבורים וניצחו את חמשת המלכים.

עפ"י הדעה השלישית, כל המלחמה נועדה כדי להתגרות בסדום, וכל זאת כדי "לגרור" את אברהם אבינו למלחמה זו.

המערכה הראשונה

הקרב נערך באיזור ים המלח, ובסופו נחלו ארבעת המלכים ניצחון מוחץ. מלכי סדום ועמורה נמלטו לתוך באר מלאה חימר, ושאר המלכים נמלטו לעבר ההרים. בתיאור המלחמה ותוצאותיה כותבת התורה "וְעֵמֶק הַשְּׂדִים בְּאֶרֶת בְּאֶרֶת חָמָר וַיִּנְסוּ מֵלֶךְ סֹדֶם וְעַמֹּרָה וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה

³⁵ בראשית יד, ג.

³⁶ בניגוד לחמשת המלכים.

³⁷ הניסיון.

³⁸ רק ארבעה מול חמשת המלכים הקבועים, בתוספת עמים נוספים (בכל מלחמה עמים אחרים, לא קבועים) שחברו אליהם כל פעם לסייע להם.

³⁹ כפי שמבאר רש"י.

וְהַנְּשֹׂאֲרִים הָרָה נָסוּ⁴⁰. על מי נאמר שנפל לבורות ומי נס להר? נחלקו בכך חז"ל⁴¹: "רבי יהודה אומר: 'וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה' – אלו האוכלוסין, 'וְהַנְּשֹׂאֲרִים הָרָה נָסוּ' – אלו המלכים, ורבי נחמיה אומר: 'וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה' – אלו המלכים, 'וְהַנְּשֹׂאֲרִים הָרָה נָסוּ' – אלו האוכלוסין". לדעת רבי יהודה המלכים נסו בעוד הקהל נפלו לבארות, לעומתו, רבי נחמיה סובר שהמלכים נפלו לבארות, בעוד הקהל נס להר.

חז"ל⁴² אומרים שבארות אלו נחפרו כהכנה למלחמה. ארבעת המלכים התכוננו לאפשרות שתהיה מלחמה, ולצורך כך הכינו מכשולים – בארות, ומילאו אותם בעפר וחמר, כדי שאם ילחמו בהם חמשת המלכים, הם יפלו שם, כפי שאירע למלך סדום ולמלך עמורה. רד"ק מבאר שהם נפלו לבורות תוך כדי מנוסתם, בחוסר שימת לב מתוך בהלה שאחזה בהם לא נשמרו, אולם רבים מהמפרשים ובראשם חזקוני ואבן עזרא מבארים שהם נפלו או אף הפילו עצמם שם מרצונם, תוך כדי מנוסה, כשברחו מארבעת המלכים, כדי להתחבא מפני המלכים שרדפו אחריהם⁴³. הרי לנו שהיערכות למלחמה חשובה מאד, כולל הכנת מכשולים ומלכודות שבהם יכול האויב ליפול.

ארבעת המלכים נכנסו לסדום ולעמורה ובזזו את כל הרכוש. רש"ר הירש מבאר שמלחמה זו אפיינה סוג של מלחמות, שאין מטרתן להתיישב בארץ, או לכבוש פיסת קרקע, אלא רק לקחת את הרכוש ולשבות את התושבים בשבי.

התורה מציינת רק את נטילת האוכל במלחמה – "וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סֹדֶם וְעַמֹּרָה וְאֶת כָּל אֲבָלָם וַיֵּלְכוּ"⁴⁴ לדעת רבי זלמן סורוצקין, בביאורו 'אזנים לתורה', משום שמלחמת המלכים התקיימה בשנה שבה היה הרעב המפורסם בארץ כנען⁴⁵. במילים "וְאֶת כָּל אֲבָלָם", פירטה התורה את המניע המרכזי למלחמת המלכים, האוכל הרב שהיה בסדום, שהיתה "כְּגֵן ה' פְּאָרֶץ מִצְרַיִם"⁴⁶, לעומת הבצורת ששררה בארץ כנען, וזאת מעבר לרכוש שלקחו.

כניסתם של ארבעת המלכים רק לסדום ועמורה, ולא את של שאר העמים מעוררת תהיה. אמנם רד"ק ביאר שהמלכים נלחמו בעמק השידים, בקרבת סדום ועמורה ועל כן לקחו רק את רכושם, ולא את רכוש שלושת העמים האחרים – אדמה, צבויים ובלע, שהיו רחוקים יותר. אולם עפ"י פרקי דרבי אליעזר⁴⁷, שהוזכר לעיל, בדעה השלישית שהיתה המניע למלחמה זו, הם נכנסו לסדום בגלל לוט, הם רצו לתפוס אותו, בהיותו אחיינו של אברהם. את לוט ורכושו לקחו, משום היותו 'בֶּן אָחִי אַבְרָם'. עבר "עשיר" היה להם עם אברהם, שחלק עליהם בנושאי

⁴⁰ בראשית יד, י.

⁴¹ מדרש רבה מב, ז.

⁴² מדרש אגדה סימן י'.

⁴³ וכן ביארו אברבנאל ומלבי"ם.

⁴⁴ בראשית יד, יא.

⁴⁵ עפ"י סדר עולם (פרק א) מלחמת המלכים התרחשה באותה השנה שבה יצא אברהם מחרן, שהיתה גם שנת הרעב וירד למצרים ובתום שלשה חדשים שבהם שהה בה חזר לארץ כנען וישב באלוני ממרא, בחברון.

⁴⁶ בראשית יג, י.

⁴⁷ פרק כז.

אמונה, כשפרסם בכל העולם שהם מאמינים באמונה כוזבת ועל כן הם שנאו אותו⁴⁸. כשמצאו את לוט בסדום, העדיפו לא להרוג אותו, אלא לקחת אותו בשבי עם רכושו, כדי להכעיס את אברהם. בנוסף, הם לקחו גם את כל רכוש סדום ועמורה.

רבי זלמן סורוצקין, בביאורו 'אזנים לתורה', מסביר שדמותו של לוט דמתה מאד לזו של אברהם⁴⁹ בלקחם את לוט, אחיינו של אברהם, היה זה עבורם כשלל יקר, כחלק מהרכוש שלקחו, משום שהתפארו בכל מקום ששבו את אברהם, נשיא האלוקים והיתה זו הרתעה חזקה שיפחדו מהם. רבי חיים קנייבסקי מבאר בדרך דומה, אולם מדגיש שכשאנשיו של נמרוד ראו את לוט, הם סברו שזהו אברהם ולקחו אותו בשבי, מתוך מחשבה שלוקחים בשבי את אברהם אבינו בעצמו.

המערכה השנייה, בהובלת אברהם אבינו

החדשות הגיעו חיש מהר לאוזנו של אברהם אבינו, דוד של לוט. מגיע אליו עוג – "הפליט"⁵⁰ ומבשר לו על כך. חז"ל גילו לנו שעוג לא עשה את שליחותו "לשם שמים", "אמר רבי יוחנן: זה עוג, שפלט מדור המבול... ומתכוין שיהרג אברהם וישא את שרה"⁵¹. כששמע אברהם שאחיינו נשבה, התרגש ליבו מאהבתו כקרוב משפחתו, על אף שזה לא מכבר לוט התרחק ממנו. המלבי"ם מבאר שהתעוררותו של אברהם היתה רק כששמע על שביו, הוא לא היה פועל כך אילו רק היו לוקחים את רכושו. באופן טבעי, כשאדם שומע שלקרוב משפחתו אירעה צרה, הוא מנסה לברר את כל הפרטים, טרם נחלץ להגנתו. גם אז מנסה לעשות מאמצים מרחוק, ללא קרבה למקום הסכנה, כדי שלא להיפגע. אבל אברהם, שהיה כליל השלמות לא נהג כן, אלא למרות שהתגורר באלוני ממרא, הרחק משדה המערכה, מיד כששמע על נפילת אחיינו בשבי, השתדל לחלץ מהפליט פרטים נוספים אודות מצבו של לוט, ועל אף שלא היו לו פרטים מלאים, מיד נחלץ לעזרתו, רתם את נעריו ויצא לכיוון המערכה.

על יחסו ללוט רומזת לנו התורה במילים "וישמע אברהם כי נשבה אחיו"⁵². לוט לא היה אחיו של אברהם, אלא בנו של הרן, אחיו של אברהם. רבינו בחיי מבאר שהתורה משמיעה במילה 'אחיו', את גדלותו של אברהם, שהתעלם מהמריבה שהיתה ביניהם ובין רועיהם, והתייחס אל לוט באחווה ובידידות, כביכול הוא אחיו ממש.

מששמע זאת אברהם, מיד נחלץ לעזרתו, והחליט לרדוף אחרי המלכים כדי לשחרר את אחיינו השבוי. מה עשה? "ויקח את חניכיו וילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות ויירדף עד דן"⁵³, מבאר

⁴⁸ מסיבה זו השליך נמרוד לכבשן האש, לאחר שחרץ את משפטו למוות, על ששיבר את הפסילים שלהם.
⁴⁹ עפ"י מדרש רבה (מא, ו) "וכי אחים היו? אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו". חז"ל מבארים במדרש שהיה ביניהם דימיון

במראה הפנים.
⁵⁰ בראשית יד, יג.
⁵¹ נדה סא ע"א.
⁵² בראשית יד, יג.
⁵³ בראשית יד, יד.

חזקוני שאימן אותם להילחם בכלי במלחמה⁵⁴. הנצי"ב מוולוז'ין מבאר שאברהם לימד אותם תורה, כהכנה רוחנית לקראת היציאה למלחמה.

מי היו 'חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ'? עפ"י רש"י, היה זה אליעזר⁵⁵ לבדו⁵⁶, שכן המילה 'חֲנִיכָיו' כתובה בלשון יחיד, כביכול כתוב – חניך (יחיד) שלו. המלבי"ם סבור שהיתה זו קבוצה של 318 איש⁵⁷ שכללה את תלמידיו, נערים שבאו אליו להתחנך בעבודת ה' וללמוד אצלו ואת 'ילידי ביתו' – עבדיו שנולדו בביתו.

ביציאתו למלחמה, נטל אברהם אבינו סיכון גדול, בפרט שנלחם בארבעה מלכים גדולים עם צבא מיומן. למרות הסכנה הגדולה הכרוכה בצאתו למלחמה מסוכנת זו, לא נרתע אברהם מלצאת למערכה לחילוץ אחיינו מהשבי, על אף שזמן מה לפני כן הרחיק אותו ממנו על שהתנהג שלא כשורה, במילים "הפרד נא מעלי", ולמרות שלוט בחר להתיישב במקום החטא והזימה בין אנשי סדום, לאחר שאמר "אי אפשרי לא באברהם ולא באלקיו". עפ"י הרמב"ם⁵⁸ אברהם מסר נפשו במלחמה משום שלוט גדל אצלו והתחנך לאמונה בהקב"ה, וכפי שכותב: "הודיענו איך חם לבבו על קרובו בעבור שגדל על אמונתו, ומסר נפשו לסכנת המלחמה כדי להצילו". רבי יוסף צבי מסלנט מסביר שאברהם עשה זאת רק כדי לעמוד בדיבורו ולשמור הבטחתו ללוט, שאמר לו "הַפָּרֶד נָא מֵעָלַי אִם הַשָּׂמַאל וְאִימָנָה וְאִם הַיְמִין וְאֶשְׁמְאִילָה", וכפי שביאר זאת רש"י, שאברהם הבטיח לו: "בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר, וסוף דבר הוצרך לו שנאמר 'וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אַחִיו'..." אברהם לא רצה שייצא חילול שם שמים, שאומר ואינו עומד בדיבורו, ועל כן מסר נפשו לקיים מוצא פיו⁵⁹.

תחילתה של המערכה שניהל אברהם בדרך, שם עצר. לדעת חז"ל משום שצפה בעתיד, כפי שאומרים⁶⁰: "וַיִּרְדֹּף עַד דִּן", אמר רבי יוחנן: כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו⁶¹, ראה בני בניו שעתידין לעבוד ע"ז⁶² בדרך. הפרשנים מזהים את דן כמקום בצפון ארץ כנען ומנמקים את

⁵⁴ וכן ביארו רבינו בחיי ואבן עזרא.

⁵⁵ שאותו חניך אברהם לקיים מצוות.

⁵⁶ גימטריה של השם 'אליעזר' = 318.

⁵⁷ כלי יקר סבור שגם רש"י מודה שהיו 318 איש, ולא רק אליעזר לבדו, כפי שביאר רש"י. כלי יקר מוכיח זאת גם מהפסוק בהמשך "וַחֲלָק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי" (לקמן פסוק כד), אילו רק אליעזר הלך עם אברהם, למי מכוון הפסוק באמרו 'הָאֲנָשִׁים' (לשון רבים). נוסף לכך, כל אדם צריך לעשות השתדלות בדרך הטבע ככל שניתן, ולהאמין שמעבר לכך הקב"ה יסייע.

⁵⁸ מורה הנבוכים חלק ג פרק נ.

⁵⁹ עפ"י זה יובן מדוע נחשבת מלחמת ארבעת המלכים, לאחד מעשרה ניסיונות, על אף שאינה דומה לשאר הניסיונות שנכפו על אברהם, כמו כבשן האש, לקיחת שרה והעקידה, ובפרט שלמלחמה זו, נכנס אברהם מדעתו ורצונו. אמנם ניצל בנס, אולם הניסיון היה, לבחון האם ימסור נפשו ויכנס למלחמה, כדי לקיים הבטחתו ולעמוד בדיבורו, שלא יתחלל שם שמים על ידי זה, ויהיה סמוך ובטוח בה' שלא יעזבו וינצח אותם ויוכל לשמור דיבורו, כפי שאומרים חז"ל במדרש רבה (פרשה מב) "אמר: אצא ואפול על קידוש שמו של הקב"ה".

⁶⁰ סנהדרין צו ע"א.

⁶¹ אברהם נחלש כשהגיע לדן, משום שראה ברוח הקודש שמבניו – ירבעם בן נבט עתידים להגיע ולעשות שם עבודה זרה.

⁶² "וַיִּנְעֵץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב לָכֶם מַעֲלוֹת וְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֶלְהִיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וַיִּשֶׂם אֶת הָאֶחָד כְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֶחָד נִתַן גִּדְּוֹן". (מלכים א' יב, כח – כט).

עצירתנו ברצון שלא רצה לצאת מתחום ארץ כנען⁶³ ועל כן לא המשיך מעבר לגבול, או משום שחשש לצאת ממנה, משום שהבטחת הקב"ה לשמרו היתה רק בגבולות הארץ ולא מחוצה לה⁶⁴.

אור החיים מדגיש שאברהם לא קרא להם לשלום, משום שידע שלקחו את לוט אחיינו, על אף (ויהיו שיטענו - בגלל) שידעו על הקשר המשפחתי ביניהם, והבין שאם לוקחים אותו בשבי, לא תהיה אפשרות לשחרר אותו בדרכי שלום ושיח, אלא רק בדרך לחימה. "וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וְעֶבְדָּיו וַיִּכְּסוּ וַיִּרְדְּפֵם עַד חֹבֶה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק"⁶⁵, אלא שנחלקו הדעות מי חילק ואת מה. בחז"ל⁶⁶ כתוב: "רבי בנימין בר יפת משם רבי יונתן: הלילה נחלק מאליו. ורבנן אמרי: יוצרו חלקו, אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם⁶⁷ פעל עמי בחצי הלילה⁶⁸, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה⁶⁹. ואימתי? במצרים, שנאמר: 'וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה וְהָ הָפָה כָּל בְּכוֹרֵי'⁷⁰. אמר רבי תנחומא: אית דמפקין לישנא אחרינא, אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם יצא בחצי הלילה, אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה, שנאמר: 'כֹּה אָמַר ה' בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא'⁷¹, ואכן מצינו בחז"ל מקור נוסף לכך מובא במדרש אגדה (סימן טו) שהמלחמה התנהלה עד חצי הלילה⁷², כלומר החלוקה היתה של הלילה לשנים. וכך מבארים חלק מהראשונים⁷³ שאברהם חילק עליהם את הלילה, כלומר בחצי הלילה השיג את אויביו עם עבדיו, חניכיו. "וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" - הלילה נחלק עליהם, בחצות התחולל המהפך, עד אז הלכו ארבעת המלכים בבטחה, ומחצי הלילה ואילך נסו על נפשם.

כאן נקט אברהם ב"תכסיס מלחמתי", יש מהראשונים⁷⁴ שסבורים שאברהם חילק את מחנהו לשני חלקים, כדי שהאויבים שלהם לא יצליחו להימלט, גם לא מהצדדים. הרמב"ן סובר שאברהם נקט בתחבולה משמעותית, שרדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו ומשהחשיך וירד הלילה ולא ניתן היה לראות באיזו דרך לברוח, חילק אברהם את אנשיו לשנים, או שלשה ראשים בלילה. חלק אחד לקח איתו ויצא להילחם עד שרדף אחריהם והיכה אותם עד חובה משמאל לדמשק, כדי להתקיף אותם משני צדדים, להבהילם, כפי שעשה דוד כשנלחם בעמלק וכן עשה גדעון⁷⁵. ביאור המילים 'וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה' - חצה את מחנהו לשני חלקים: בצד אחד הוא ועבדיו, ילידי ביתו ובצד האחר חניכיו, תלמידיו. הנצי"ב מוולוז'ין גם מבאר בדרך זו, אך

⁶³ דעת מלבי"ם.

⁶⁴ הסבר הנצי"ב מוולוז'ין.

⁶⁵ בראשית יד, טו.

⁶⁶ מדרש רבה מג, ג.

⁶⁷ אברהם.

⁶⁸ ניהל את המלחמה בחצי הלילה.

⁶⁹ כליל ט"ו בניסן. לילה זה נחלק לשנים: בחצי הראשון נעשה לאברהם נס.

⁷⁰ שמות יב, כט.

⁷¹ שמות יא, ד.

⁷² בחצי השני נלחם הקב"ה עם המצרים, כשהרג את בכוריהם, לפני צאת בני ישראל ממצרים.

⁷³ רד"ק ורבינו בחיי.

⁷⁴ רלב"ג, ספורנו ורמב"ן ועימם המפרשים מלבי"ם ואברבנאל.

⁷⁵ "וַיִּחַץ אֶת שְׁלֹשׁ מְאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רְאִשִּׁים" (שופטים ז, טז).

מוסיף שאברהם ניצל הזדמנות, שארבעת המלכים, כשהגיעו לדרך עצרו מעט לנוח בשעות הלילה, מתוך הנחה שגם אברהם ינוח בלילה ולא ימשיך לרדוף אחריהם. אולם בניגוד לתכניותיהם, אברהם חילק את מחנהו לשנים – חלק אחד הוא וחלק אחר – עבדיו. משמעות הפסוק – 'וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם [אברהם] [ב]לַיְלָה [בחלק אחד היה] הוא [בחלק השני היו] וְעַבְדָּיו', ואז – 'וַיִּכֹּם', היכה את המלכים. אברבנאל טוען שאברהם עשה זאת מתוך אילוף, היו לו מעט אנשים ועל כן החליט "להתחכם" ובא למלחמה בתחבולה כפולה: א. בא עליהם בלילה, כדי שלא ירגישו שיש לו מעט אנשים. ב. חילק את אנשיו, באופן שיכו אותם משני צדדים או משלושה, כדי שיחשבו המלכים שיש לאברהם צבא גדול שבאים מכמה כיוונים, וכתוצאה מכך יפחדו.

בתורה כתוב שהוא נעזר ב-318 "חניכיו ילידי ביתו" ויחד הם רדפו אחרי ארבעת המלכים עד למקום בשם 'חובה' שהיה בסמיכות לדמשק. מעניין כי בתלמוד מובאת דעה שאליעזר עבד אברהם היה היחידי שהצטרף אליו במלחמה, והמספר 318 הוא מספר הגימטריא של שמו 'אליעזר'. בעורף נותרו חבריו הטובים של אברהם, אשכול וענר. אברהם הצליח במשימתו; הוא ניצח את המלכים, שיחרר את לוט ואת שאר השבויים, ולקח עמו את הרכוש שבזו המלכים מסדום ועמורה.

תוצאות המלחמה

בסיומה של המלחמה כתוב "וַיָּשָׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הַשֵּׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם"⁷⁶. עפ"י סדר החשיבות היתה התורה צריכה לכאורה להקדים את הנשים והעם לרכוש. אברבנאל מבאר שאברהם יצא למלחמה כדי להציל את לוט אחיינו ואת רכושו. התורה הזכירה תחילה את היעד העיקרי שהושג בזמן קצר יחסית ונותר להם זמן נוסף, ובו הציל גם את הנשים ואת העם. וכך מסביר גם רש"ר הירש, שסדר הניצולים משקף את הדאגה שהיתה בליבו של אברהם: תחילה דאג ללוט, שבגיננו יצא ללחימה, לאחר מכן לנשים, החלשות והמופקרות להתעללות ורק בסוף לגברים.

ה'משך חכמה' מבאר באופן שונה, התורה משמיעה את גודל הנס שהתרחש, שכן רבים פקפקו ביכולותיו של אברהם לנצח את ארבעת המלכים ולהציל את השבויים, ועל כן השבויים פחדו לפעול, מחשש שמא יבולע להם, שארבעת המלכים ינקמו בהם על כל ניסיון שייכשל. התורה משמיעה שאברהם הציל לבר את הרכוש, ללא סיוע מצד השבויים ולאחר מכן פדה את השבויים.

⁷⁶ בראשית יד, טז.

קבלת הפנים אחרי המלחמה

לאחר שהסתיימה המלחמה, יצא מלך סדום לקראת אברהם⁷⁷. נחלקו המפרשים האם רק מלך סדום יצא לבד לקראת אברהם. חזקוני מבאר שרק מלך סדום יצא לקראתו, משום שכל המלחמה התרחשה בגללו, הוא היה הגדול מכל המלכים. אלשיך חולק וסובר שמלך סדום לא היה היחיד שיצא לקראת אברהם⁷⁸, אולם התורה הזכירה רק אותו משום שרצתה להשוות בין יציאתו לקראת אברהם לבין זו של מלכי צדק מלך שלם. מלך סדום לא יצא לקראת אברהם לקבל פניו כשהגיע למלחמה, אלא רק בסיום המלחמה⁷⁹, וגם בסיומה עשה זאת ב'עמק שוה' הוא עמק המלך⁸⁰, כשכל האומות התכנסו והמליכו את אברהם למלך עליהם. כשראה מלך סדום שכל האומות מקבלים את פניו של אברהם ומרוממים אותו, נוסף גם הוא כתוספת עליהם, ובא להודות לו, וגם זאת עשה בידיים ריקניות.

כאשר אברהם שב עטור ניצחון לארצו, כוהן האלוקים מלכיצדק הוציא לקראתו לחם ויין, כפי שנהגו לעשות למנצחים במלחמה, וכך אנו קוראים "ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון"⁸¹. מלכי צדק היה שם, בנו של נח⁸², שהיה בירושלם⁸³ "כהן לאל עליון"⁸⁴, עפ"י חז"ל⁸⁵ הוא היה כהן ממש⁸⁶, ועל כן אברהם נתן לו מעשר, כפי שכתוב "וינתן לו מעשר מפל"⁸⁷.

מלכי צדק "הוציא לחם ויין", משום שכך נוהגים ליגעי מלחמה, להוציא לחם ויין לשבים מהמלחמה, שהיו עייפים, רעבים וצמאים וכן להורות לו שהיה עימו בשלום ולא היה בליבו שנאה כלל, ואדרבא הוא ביקש את אהבתו. לחם ויין מהווים סמל לשאילת שלום, כמו שכתוב על עמון ומואב שנאסרו עם ישראל להתחתן עימם, משום 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים'⁸⁸.

מלכי צדק, בנו של נח, שראה בימיו עולם בנוי ועולם חרב שנבנה שוב, ורצה לסייע בחיזוק האמונה⁸⁹, לאחר שאברהם נלחם עם המלכים החזקים והציל את לוט, בדרך⁹⁰ את אברהם שלא

⁷⁷ "ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהפנות את כדורלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך" (בראשית יד, יז).

⁷⁸ שהרי חז"ל דרשו שהמליכו אותו למלך עליהם (מדרש רבה מג, ה).

⁷⁹ ב'אזנים לתורה' מבאר שמלך סדום לא האמין שאברהם ינצח את המלכים ועל כן חשש בתחילה לחבור אליו. "אחרי שובו מהפנות את כדורלעמר ואת המלכים אשר אתו", משראה שחזר אברהם מהמערכה, לאחר שניצח אותם, יצא מלך סדום לקראת אברהם.

⁸⁰ כדברי חז"ל (מדרש אגדה סימן יז) "ששם הושוו כל האומות ועשו לאברהם מלך עליהם".

⁸¹ בראשית יד, יח.

⁸² מדרש אגדה סימן יח.

⁸³ הרמב"ן מבאר שמלכי צדק הלך מארצו לירושלים, כדי לעבוד שם את הקב"ה והתמנה להיות לכהן לא-ל עליון.

⁸⁴ עפ"י אור החיים, התורה משמיעה שרק הוא כהן, אבל זרעו אינו כהן, משום שניתנה הכהונה לאברהם, (שהרי המילה 'והוא' לכאורה מיותרת, ניתן היה לכתוב 'ומלכי צדק מלך שלם כהן לאל עליון הוציא לחם ויין', ללא המילה 'והוא'. המילה 'והוא' באה להשמיענו שרק הוא כהן, אבל צאצאיו אינם כהנים).

⁸⁵ נדרים לב ע"ב.

⁸⁶ תרגום אונקלוס: 'והוא משמש קדם אל עלאה'.

⁸⁷ לקמן פסוק כ'.

⁸⁸ דברים כג, ה.

⁸⁹ רלב"ג.

⁹⁰ "ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ" (בראשית יד, יט).

יפול ביד אויביו ויגבר כוחו, שהן ברכות גשמיות, לאחר מכן עבר לחלק הרוחני ובירך אותו שיעבוד את הקב"ה ובאמצעותו יהיה הקב"ה א-ל קונה שמים וארץ⁹¹. מלכי צדק בירך את אברהם על שהתנדב ללכת ולהושיע את קרוב משפחתו⁹².

בסיומה של הברכה, נתן לו מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֶּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מִכָּל"⁹³, כשכר על טרחתו⁹⁴, ויש שמבארים⁹⁵ שלא מלכי צדק נתן מעשר לאברהם, אברהם נתן מעשר למלכי צדק, משום שמלכי צדק היה כהן.

כל העת, עמד בצד מלך סדום (שהגיע אל אברהם בסיום המלחמה בידיים "ריקות") והתבונן בנעשה, משראה שמלכי צדק הוציא לקראתו לחם ויין, ונתן לאברהם⁹⁶ מעשר בנדיבות לב, הבין שאברהם זכה בשלל וגמלה בליבו החלטה שגם הוא יבקש צדקה – את הנפשות⁹⁷, האנשים שנשבו. משסיים מלכי צדק, פנה מלך סדום אל אברהם ואמר "תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהַרְכָּשׁ קַח לָךְ"⁹⁸.

הוא אסיר תודה לאברהם, ומציע לו לקחת את כל הרכוש ובמקביל לשחרר את השבויים עבורו. אך אברהם בתגובה מרים ידו⁹⁹ ונשבע¹⁰⁰ שלעצמו לא יקח "מִחוּט וְעַד שָׂרוֹף נֶעַל"¹⁰¹. אברהם הרים ידו אל ה', לאות הקדש וחרם, שיהיו אסורים עליו, הוא אסר על עצמו את הנכסים והשלל שהציע לו מלך סדום כשכר, כדי שלא יחשוב שאברהם נתן (או קיבל) מעשר, מתוך רצון לזכות ברכוש נוסף¹⁰². בהרמת ידו כלפי מעלה, הראה אברהם כלפי הקב"ה שהוא הנדיב האמיתי וממנו ראוי לקבל. אברהם הוסיף והראה כלפי הקב"ה שהוא בעל החסד ואם ירצה לתת לו מתנות, רק ממנו יקח ולא ממלך בשר ודם¹⁰³. אברהם נתן למלך סדום את כל הרכוש, משום שרצה לשמש דוגמא אישית, שלא יחשבו שיצא למלחמה רק כדי לקבל את הרכוש שנפל בשבי¹⁰⁴, מעבר לסירובו להנות מממון של רשע¹⁰⁵.

⁹¹ אור החיים.

⁹² חזקוני.

⁹³ בראשית יד, כ.

⁹⁴ עפ"י הסבר רד"ק.

⁹⁵ רש"י, אבן עזרא,

⁹⁶ אברבנאל מבאר שלשיטת הסוברים שאברהם נתן למלכי צדק מעשר מכל, מלך סדום הניח שכנראה אברהם ישאיר לעצמו את מה שנצרך לו, כגון רכוש, אולם את הנפשות, שאיתן אין לאברהם מה לעשות הסיק שאינו צריך ועל כן ביקש ממנו את הנפשות, כדי שישבם לבתיהם.

⁹⁷ רמב"ן.

⁹⁸ בראשית יד, כא.

⁹⁹ מדרש אגדה (סימן כב): "'הַרְמַתִּי יָדִי', אותה שעה קידש אברהם שמו של הקב"ה, שלא יחשוב מלך סדום שעל ידי ממון עשה אברהם מלחמה עם ד' מלכים, ולא עשה מלחמה, אלא להציל את לוט ואת רכשו, לפי שהיה בן אחיו".

¹⁰⁰ רש"י, עפ"י פסיקתא זוטרתא, לקח טוב סימן כב.

¹⁰¹ בראשית יד, כג.

¹⁰² רמב"ן.

¹⁰³ אברבנאל.

¹⁰⁴ ר"ן.

¹⁰⁵ צרור המור.

הדבר היחיד שהסכים אברהם לקחת, רק נתח שיחולק שווה בשווה בין הלוחמים ובין אלו שנותרו לשמור בעורף, באמרו "בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם"¹⁰⁶. עפ"י חזקוני, הסכים לקבל את מה שאכלו הלוחמים שלו, אברהם אכל רק משל מלכי צדק.

סיכום וסיום

דרכה של התורה לקצר. את הלכות שחיטה אנו לומדים¹⁰⁷ ממילה אחת – "וּזְבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ" (דברים יב, כא), וכן את הלכות שבת בעיקר מהפסוק "שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל יָצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שמות טז, כט). לעומת זאת במלחמת המלכים מאריכה התורה בתיאור, (לכאורה מיותר של) אכזריותם של ארבעת המלכים, וכל זאת כדי שנשכיל ללמוד על האופן שבו ניהל אברהם את המלחמה. כבר בטרם היציאה למלחמה, מצינו שאברהם חינך והדריך את חניכיו במניעים להילחם, ואף לסכן חיים ולמסור את הנפש במידת הצורך, תוך סייגים רבים. אברהם הראה לנו במלחמה זו שיש להימנע מהריגת אויבים לשוא, בודאי מי שאינו מעורב באופן ישיר, שכן אין מטרה בלהרוג, ועל כן ייצר אברהם שיטות לחימה שהמעייטו בהרג והביאו להכרעה מהירה ולניצחון במלחמה.

¹⁰⁶ בראשית יד, כד.
¹⁰⁷ עיין חולין כז ע"א.

נספח א' – סיכום לימודים ממלחמת אברהם והמלכים

שיטות לחימה

הכנת מכשולים בשדה המערכה. "ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו"¹⁰⁸. חז"ל¹⁰⁹ אומרים שבארות אלו נחפרו כהכנה למלחמה. ארבעת המלכים התכוננו לאפשרות שתהיה מלחמה, ולצורך כך הכינו מכשולים – בארות, ומילאו אותם בעפר וחמר, כדי שאויביהם יפלו בהם, כפי שאירע למלך סדום ולמלך עמורה.

טרם היציאה למערכה, קיום אימון קצר לקראת הלחימה, כפי שכתוב "ויקרא את חניכיו ולידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות ויחדף עד דן"¹¹⁰.

הכנה נוספת לפני היציאה למלחמה – לימוד תורה, כהכנה רוחנית לקראת היציאה למלחמה. אברהם לא קרא להם לשלום, משום שידע שלקחו את לוט אחיינו¹¹¹, על אף (ויהיו שיטענו – בגלל) שידעו על הקשר המשפחתי ביניהם, והבין שאם לוקחים אותו בשבי, לא תהיה אפשרות לשחרר אותו בדרכי שלום ושיח, אלא רק בדרך לחימה.

חלוקת הלחימה בלילה לשני חלקים. אברהם חילק עליהם את הלילה, בחצי הלילה השיג את אויביו עם עבדיו, חניכיו. "ויחלק עליהם לילה" – הלילה נחלק עליהם, בחצות התחולל המהפך, עד אז הלכו ארבעת המלכים בבטחה, ומחצי הלילה ואילך נסו על נפשם.

חלוקת המחנה לשני חלקים. אברהם נקט ב"תכסיס מלחמתי" וחילק את מחנהו לשני חלקים, כדי שהאויבים שלהם לא יצליחו להימלט, גם לא מהצדדים¹¹².

תקיפה משני כיוונים. לדעת רמב"ן, הוא נקט בתחבולה משמעותית, שרדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו ומשהחשיך וירד הלילה ולא ניתן היה לראות באיזו דרך לברוח, חילק אברהם את אנשיו לשנים, חלק אחד לקח איתו ויצא להילחם עד שרדף אחריהם והיכה אותם עד חובה משמאל לדמשק.

הנהגותיו של אברהם אבינו

רצון להציל. כששמע אברהם שאחיינו נשבה, התעורר אברהם להצילו. לא היה עושה זאת אילו רק היו לוקחים את רכושו.

¹⁰⁸ בראשית יד, י.

¹⁰⁹ מדרש אגדה סימן י'.

¹¹⁰ בראשית יד, יד.

¹¹¹ הסבר אור החיים.

¹¹² רלב"ג, ספורנו ורמב"ן ועימם המפרשים מלבי"ם ואברבנאל.

התרחקות לוט מאברהם. על אף שזה לא מכבר לוט התרחק ממנו.

באופן מייד. כששומעים על צרה, מנסים לברר פרטים. אברהם, כליל השלמות, למרות שהתגורר באלוני ממרא, הרחק משדה המערכה, מיד כששמע על נפילת אחיינו בשבי, מיד נחלץ לעזרתו, רתם את נערי ויצא למערכה.

יחס חיובי ללוט. המילה 'אָחיו', את גדלותו של אברהם, שהתעלם מהמריבה שהיתה ביניהם ובין רועיהם, והתייחס אל לוט באחווה ובידידות, כביכול הוא אחיו ממש.

סיכון עצמי. יציאה למלחמה, תוך נטילת סיכון גדול, בפרט מול ארבעה מלכים גדולים עם צבא מיומן. למרות הסכנה הגדולה הכרוכה בצאתו למלחמה מסוכנת זו, לא נרתע אברהם מלצאת למערכה לחילוץ אחיינו מהשבי, על אף שזמן מה לפני כן הרחיק אותו ממנו על שהתנהג שלא כשורה, במילים "הפרד נא מעלי", ולמרות שלוט בחר להתיישב במקום החטא והזימה בין אנשי סדום, לאחר שאמר "אי אפשי לא באברהם ולא באלקיו".

עמידה בדיבור. לאברהם היה חשוב לעמוד בדיבורו ולשמור הבטחתו ללוט, שאמר לו "הַפְּרָד נָא מֵעָלַי אִם הַשְּׂמָאל וְאִימָנָה וְאִם הַיְמִין וְאִשְׁמְאֵילָה", ועל כן יצא להילחם, תוך סיכון עצמי גבוה.

רגישות לפרט. בסיומה של המלחמה כתוב "וַיֵּשֶׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הָשִׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם"¹¹³. עפ"י סדר החשיבות היתה התורה צריכה לכאורה להקדים את הנשים והעם לרכוש, אולם סדר הניצולים משקף את הדאגה שהיתה בליבו של אברהם: תחילה דאג ללוט, שבגינתו יצא ללחימה, לאחר מכן לנשים, החלשות והמופקרות להתעללות ורק בסוף לגברים.

תרומה וצדקה. אברהם נתן למלכי צדק, מלך שלם, בהיותו כהן, מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֶּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מְכֹל".

סירובו לקבל מתנות. בתגובה להצעת מלך סדום, מרים אברהם את ידו ונשבע שלא יקח "מִחוּט וְעַד שָׂרוֹךְ נֶעַל", הוא אסר על עצמו את הנכסים והשלל שהציע לו מלך סדום כשכר, כדי שלא יחשוב שאברהם קיבל מעשר, מתוך רצון לזכות ברכוש נוסף.

קידוש ה'. בהרמת היד כלפי מעלה, הראה אברהם גם שהקב"ה הוא הנדיב האמיתי וממנו ראוי לקבל. אברהם הוסיף והראה כלפי הקב"ה שהוא בעל החסד ואם ירצה לתת לו מתנות, רק ממנו יקח ולא ממלך בשר ודם.

דוגמא אישית. אברהם נתן למלך סדום את כל הרכוש, משום שרצה לשמש דוגמא אישית, שלא יחשבו שיצא למלחמה רק כדי לקבל את הרכוש שנפל בשבי, מעבר לסירובו להנות מממון של רשע.

¹¹³ בראשית יד, טז.

מכתבים למערכת